

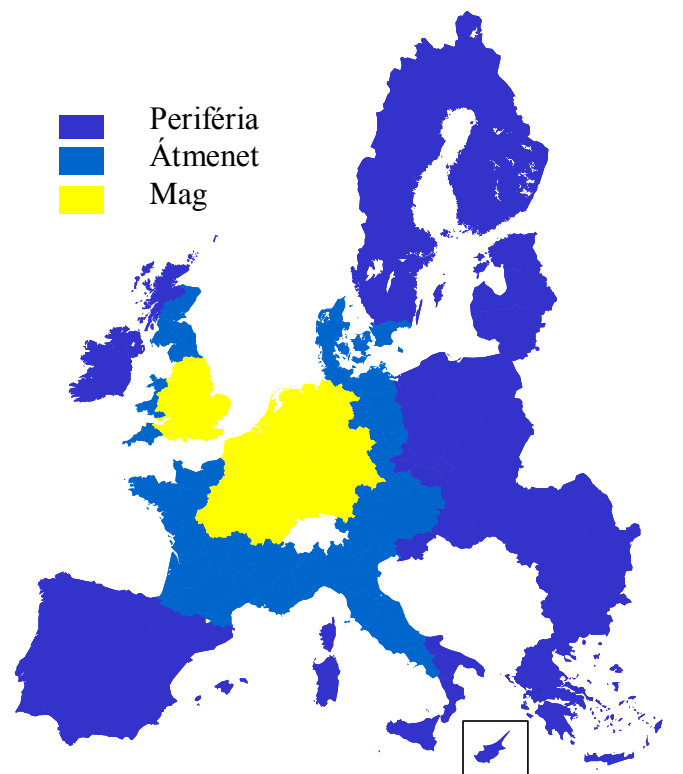
STRUKTURÁLIS MŰVELETEK

1. Eltérő regionális fejlettség

Az Európai Gazdasági Közösség létrejöttékor a vidéki Európa nagyon szegény volt. A villamos energia és a telefon egyáltalán nem volt általános jelenség, sőt, sok helyen a vízvezetékek is hiányoztak. A gyors gazdasági növekedés pozitív hatásai elsősorban a nagyvárosokban és az ipari régiókban jelentkeztek. Ezt felismerve az alapítók az európai integráció egyik meghatározó céljaként a következőket fogalmazták meg: „... csökkenteni kell a különböző régiók közötti fejlettségbeli különbségeket, valamint a legkevésbé fejlett régiók vagy szigetek (ideértve a vidéki területeket is) elmaradottságát ...”(EK Szerződés, 1958.).

A regionális fejlettségbeli különbségek azonban továbbra is problémákat okoznak. Európában erősen centralizált a gazdasági tevékenység. Bár Nyugat-Németország, a Benelux-államok, Franciaország észak-keleti része és Anglia dél-keleti része csak a földterület 1/7-ét foglalja el, és az összlakosság 1/3-ának ad otthont, mégis erről a területről származik a közösségi GDP fele (2000. évi adatok alapján). Ezt a területet nevezzük magnak, az európai gazdasági tevékenység központjának. Sokkal alacsonyabb az életszínvonal a periférián. A periféria a közösségi földterület 65%-át, a lakosság 40%-át adja, ám a közösségi GDP-nek csak a 20%-a származik innen (ld. 1. ábra). Itt (különösen a fiatalok között) nagyobb a munkanélküliség, a szegénység. Látható tehát, hogy a gazdasági tevékenység földrajzi elhelyezkedése meghatározó jelentőségű.

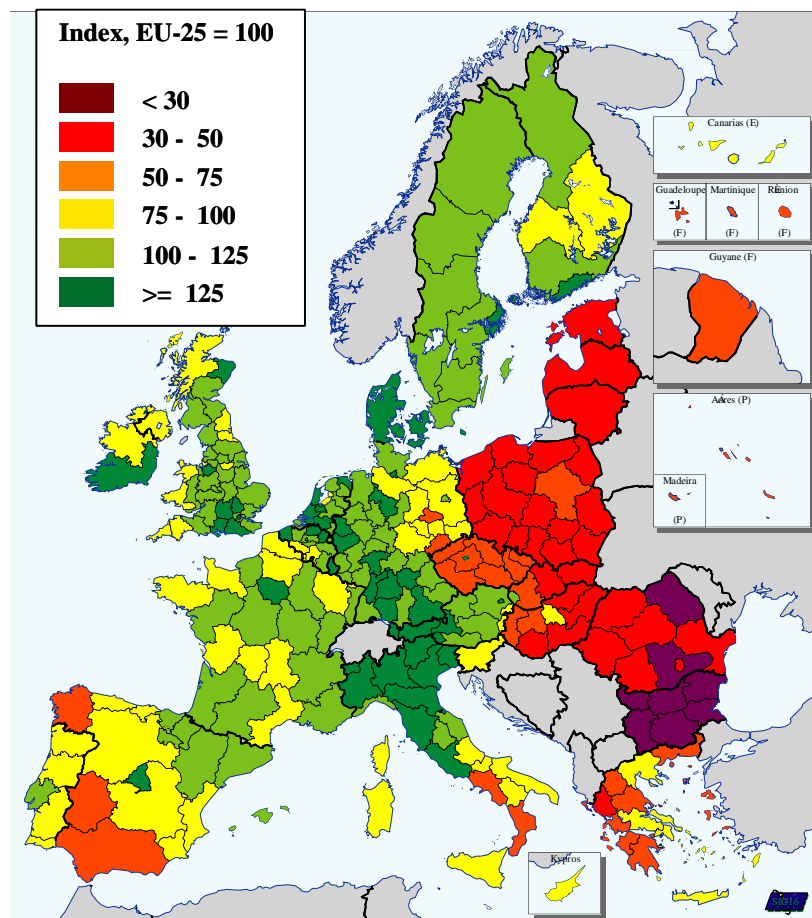
1. ábra: Központi és periferikus régiók, EU-27

Forrás: European Commission, 2003

A jövedelem-eloszlás földrajzi egyenlőtlenségét mutatja a 2. ábra. Az ábra alapján is látható, hogy nemcsak az egyes országok között, hanem azokon belül az egyes régiók között is igen jelentős jövedelmi különbségek vannak. Általános tendencia, hogy amíg a tagállamok (EU-15) közötti jövedelem-eloszlás kiegyensúlyozottabbá vált, nemzeti szinten gyakran fokozódtak a regionális eltérések. Ez az eltérés csak tovább fokozódott az Unió 2004. évi bővítésével.

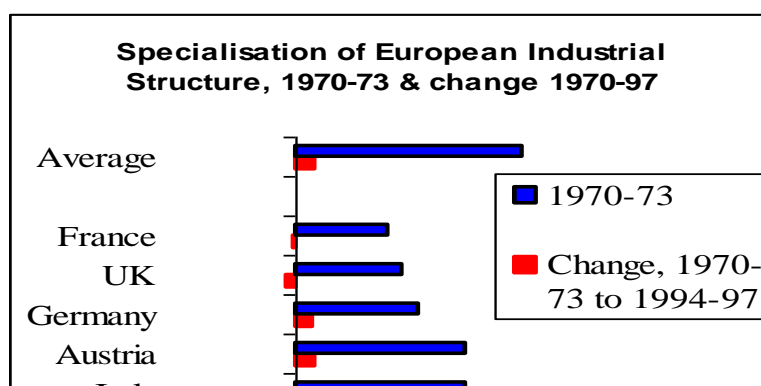
2. ábra: Földrajzilag egyenlőtlen jövedelem-eloszlás

Az eddigiek alapján úgy tűnhet, hogy az európai integráció csak szerény hatással volt az iparágak földrajzi elhelyezésére, hiszen a változások zöme az egyes nemzeteken belül, és nem a nemzetek között zajlott le. A gazdasági tevékenységek összesítése (azaz egyetlen mutatóval, a GDP-vel történő mérése) azonban elrejtje az egyes országokon vagy régiókon belüli gazdasági tevékenység összetételében bekövetkező változásokat. Az európai integráció ugyanakkor sokkal inkább az iparágak szektorok, s nem annyira régiók szerinti csoportosítására ösztönzött. E lehetőség feltárása érdekében érdemes megvizsgálnia az egyes nemzetek és régiók ipari szerkezetét és annak fejlődését.

Az európai nemzetek ipari szerkezetét és annak fejlődését az úgy nevezett Krugman-féle specializációs index segítségével vizsgáljuk meg. A Krugman-index azt mutatja meg, hogy az ipari tevékenység mekkora hányadát illetően van szükség szektorváltásra ahhoz, hogy a nemzeti szektorális részesedések megegyezzenek az EU-átlaggal. Az EU-15 vonatkozó indexeit a 3. ábra mutatja.

3. ábra: Az EU-15 ipari szerkezet specializációja

Forrás: Midelfart és Overman (2002) alapján Baldwin – Wyplosz, 2004

Mivel a változás általában pozitív irányú, elmondhatjuk, hogy a legtöbb ország ipari szerkezete távolodik az átlagos ipari szerkezettől, azaz egyre inkább specializálódnak bizonyos szektorokra. A változás mértéke a legtöbb tagállamban azonban elég kis mértékű, általában 5-10% között mozog.

2. A gazdasági tevékenység elhelyezkedésének elméleti háttere

A gazdasági tevékenység elhelyezkedését három fő tényező határozza meg: a regionális politika és két közgazdasági kategória, a komparatív előny és az ún. agglomeráció elve.

A *komparatív előny* jól ismert közgazdasági fogalom: az egyes országok azokra a szektorokra specializálódnak, amelyeket illetően komparatív előnyük van. Ez az elmélet a nemzetek közötti specializációs különbségek magyarázatára alkalmas, arra is csak korlátozottan, hiszen a termelési tényezők immobilitását feltételezi.

Azonban – ahogy azt már korábban láttuk –, a fejlettségbeli különbségek gyakran regionális szinten a jelentősebbek, így sokkal inkább a különbségek nemzeten belüli megközelítésére van szükségünk. Ezért fontos az *új gazdaságföldrajzi megközelítés*, amely szerint az integráció a gazdasági tevékenységet területileg koncentrálja (agglomeráció).

Agglomerációs és szóródási erők

Amikor a termelési tényezők átléphetik a határokat, a (nemzetközi vagy regionális) integráció különböző hatásokkal járhat. A méretgazdaságosság és a kereskedelmi költségek a gazdasági

tevékenységek földrajzi csoportosítására (clustering) ösztönözhetnek. E csoportosítás alapvetően két formát ölthet:

- „Átfogó csoportosítás” esetén, egyes területeken sokféle gazdasági tevékenység lesz, míg más területek üres perifériává válnak.
- „Szektorális csoportosítás” esetén, mindenegybes szektor egy régióhoz tartozik, de a legtöbb régióhoz tartozik valamilyen csoport.

Az agglomerációs és a szétszóródási erő az a gazdasági fogalom, amely összeköti az európai integrációt és e csoportosítási kimeneteket. Az integráció általában a kereskedelmi költségek csökkentésével jár, ami viszont hatással van a fent említett agglomerációs és szétszóródási erőkre.

Agglomerációs erőkről akkor beszélünk, amikor a gazdasági tevékenység területi koncentrációja olyan erőket hív életre, amelyek további területi koncentrációra ösztönöznek. Sokféle agglomerációs erő van (pl.: technológia, munkaerőpiac), ám ezek egy része csak nagyon kis mértékben fejti ki hatását. Az integrációs tanulmányok szempontjából most az a fontos, hogy az európai integráció – az egyes országok és régiók szintjén – milyen hatással van az agglomerációra. A két legfontosabb agglomerációs erőt, amely földrajzilag igazán nagy területeken fejti ki a hatását keresleti, illetve kínálati (vagy költség) kapcsolatoknak nevezzük.

E kapcsolatok bemutatásánál feltételezzük, hogy a vállalatok egyetlen telephelyet választanak, és csak két telephely (észak és dél) közül választhatnak.

A *keresleti kapcsolatok* alapja a piacméret. A kereskedelmi költségek csökkentése érdekében a vállalatok olyan telephelyet választanak, ahol könnyen megközelíthető egy nagy piac (ld. 4. ábra). Ahogy a vállalatok a nagy piacra telepednek, a nagy piac még nagyobbá válik. Közvetlenül nő a piacméret például azáltal, hogy a vállalatok egymástól is vásárolnak (közbenső termékeket). Közvetetten befolyásolják ugyanakkor a piac méretét azáltal, hogy a munkaerő is odaáramlik, ahol a vállalatok és a munkahelyek vannak. Mivel a munkások jövedelmük nagyobb részét helyben költik el, tovább nő a nagy piac.

A *kínálati (költség) kapcsolatok* hasonlóan működnek, de a termelési költségekkel függnek össze. A vállalatok zöme sok inputot, nyersanyagot, gépet és berendezést vásárol, valamint speciális szolgáltatásokat (marketing, pénzügyi szolgáltatások) vesz igénybe. A kereskedelmi (és egyéb, például a távolság miatti információs) költségek miatt ezek az inputok olcsóbbak ott, ahol sok ilyen inputot előállító cég tömörül. A kínálati kapcsolat tehát arra ösztönzi a vállalatokat, hogy a szállítók közelébe települjenek, de mivel ezek a vállalatok is kiszolgálják más vállalatokat, a közbenső termékek költsége is tovább csökken (ld. 5. ábra).

4. ábra: Keresleti kapcsolatok

5. ábra: Kínálati kapcsolatok

Létezik azonban több olyan erő is, amelyek a gazdasági tevékenységek agglomerációja ellen hatnak. Ezeket *szóródási* (dispersion) *erőknek* nevezzük. Ilyenek például, a bérleti díjak, a földárak, vagy a kereskedelmi forgalomba nem kerülő szolgáltatások magas költsége. E tényezők költsége általában alacsonyabb a kevésbé fejlett régiókban, s ez az agglomeráció ellen hat. A szóródási erők közül az új gazdaságföldrajzi megközelítés a *helyi versenyre* koncentrál. A kereskedelmi költségek és a tökéletlen verseny miatt a vállalatok szívesen telepednek olyan helyekre, ahol kevés helyi versenytárs van. A helyi verseny elkerülése érdekében a vállalatok szétszóródnak a piacokon.

Az agglomerációs és szóródási erők természetesen egyidejűleg működnek, és az *egyensúly* eredménye a gazdasági tevékenységek földrajzi megoszlása. A további vizsgálatok célja, annak a megállapítása, hogy az európai integráció hogyan befolyásolja az iparágak egyensúlyi elhelyezkedését.

EE-KK ábra

Az agglomerációs és szóródási erők mélyebb megértését segíti az EE-KK ábra, amely közvetlen kapcsolatot teremt a piacméret és a vállalatok száma között. Az egyszerűbb elemzés érdekében szükség van néhány egyszerűsítő feltevésre:

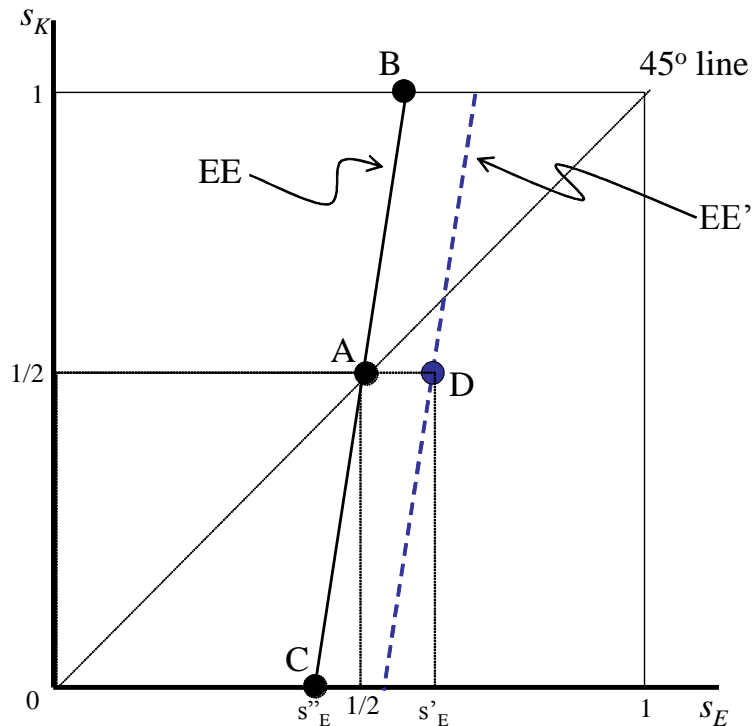
- 2 régió van: észak és dél;
- 2 termelési tényező van, a mobil tőke és az immobil munkaerő;
- 2 szektor van, a munka-intenzív szolgáltatás és a tőke-intenzív ipar.

Feltételezzük továbbá, hogy minden vállalatnak egységnyi tőkére van szüksége. Ez azt jelenti, hogy a régió összes tőkéből való részesedése megegyezik a régió vállalatainak és az iparág vállalatainak az arányával. Kiindulásként feltételezzük, hogy a munkaerő felét az északi, a

másik felét a déli régió alkalmazza. Feltételezzük, hogy egyik szektor sem vásárol közbenső termékeket, így eltekintünk a kínálati (költség) kapcsolatokról.

Az *EE* görbe a keresleti kapcsolatokat, azaz az északi régió ipari és költség részesedése közötti kapcsolatot mutatja. Tegyük fel, hogy az iparág, és így a tőke is, egyenlő arányban oszlik meg a két régió között. Így a két régió azonos méretű piaccal rendelkezik. A piacméret a helyi fogyasztók vásárlóerejétől függ. Mivel mindkét régióban ugyanannyi munkaerő és tőke van, azonos a regionális jövedelemszint, és így a költségek szintje is. Ezt mutatja a 6. ábra A pontja. Az S_E tengely a költségreszesedést, az északi piac relatív nagyságát mutatja. Az *EE* görbe pozitív meredekségű, ahogy nő az északi régió iparági részesedése, úgy nő a déli régióhoz viszonyított relatív piacnagysága is. (Az *EE* görbe 45° -nál meredekebb, mivel a mobil tényező az összjövedelemnek, és így az összkiadásnak is csak egy részét teszi ki.) Az elemzés során nem számítanak a kereskedelmi költségek. Csak az számít, hogy az egyes régiókban mennyi munkaerő és mennyi tőke van.

6. ábra: Keresleti kapcsolatok: az EE görbe

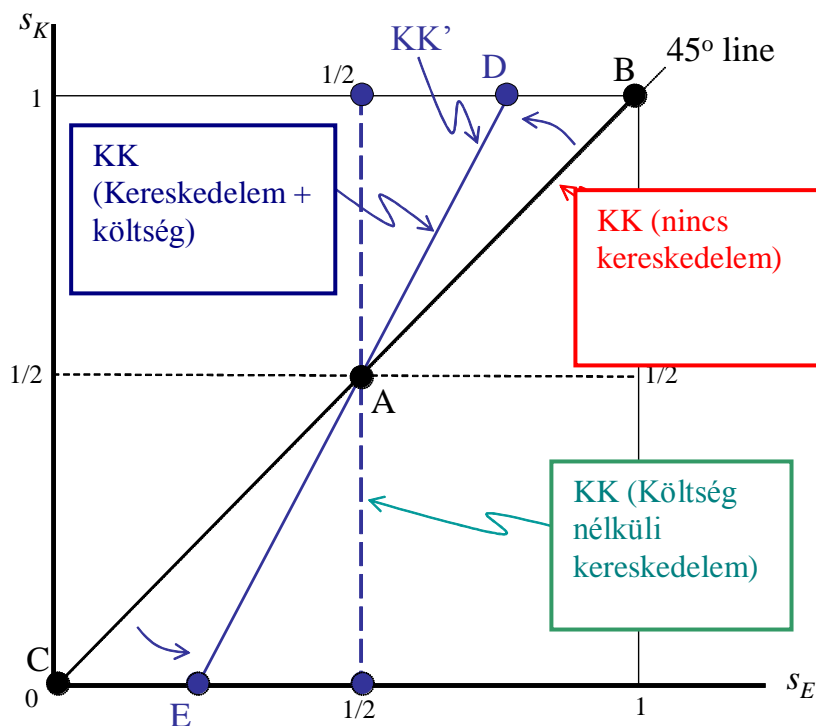
Mivel az EU regionális politikájában fontos tényező, hogy mi történik a kis régiókkal és országokkal, érdemes megvizsgálni, hogy mi történik akkor, ha a déli régió lényegesen kisebb, mint az északi. (Ekkor északon a munkaerő több mint fele van.) A D pontnál például, észak költségreszesedése $\frac{1}{2}$ -nél nagyobb, mivel itt van a munkaerő több mint fele, és a tőke fele. Hasonló elv alapján S_E S_K minden szintjénél magasabb lesz, és így az EE' görbét kapjuk. Ahogy nő északon a munkaerő aránya, az EE görbe jobbra mozdul el.

A KK görbe azt mutatja meg, hogy a piacméret és a kereskedelmi költségek hogyan befolyásolják az iparág vállalatainak az egyensúlyi eloszlását. Valójában azt a megoszlást keressük, amely bármely adott piacméret (S_E) mellett regionálisan kiegyenlíti a tőke megtérülését. Tegyük fel, hogy egységnyi tőke megtérülése (ami egyben az egyes vállalatok jövedelmezősége is) az értékesítéssel arányos (pl.: az értékesítés 20%-a). Ebben az esetben, ha az északi régió költségreszesedése nő, akkor nő az iparági részesedése is. A vállalatok alapvetően a nagy piacot részesítik előnyben telephelyválasztásnál, mert így tudják optimalizálni a költségeiket. A nagy piac növekedése azonban a verseny fokozódásával jár, így egyes vállalatok inkább a kisebb helyi versenyű déli régiót választhatják. Az iparági megoszlás, azaz S_K úgy igazodik, hogy kiegyensúlyozza az agglomerációs és szóródási erőket.

Amennyiben a kereskedelmi költségek prohibítívak, azaz nincs kereskedelem a két régió között, az azonos nagyságú értékesítés azonos számú vállalatot feltételez a két régióban, azaz $S_K=1/2$. Ezt mutatja a 7. ábra A pontja. A szélsőséges eseteket (amikor az északi régió költségreszesedése 100%, illetve 0) a B és C pontok mutatják. A kereskedelem nélküli KK görbe tehát megegyezik a 45° -os egyenessel.

Mi történik akkor, ha némi költség mellett ugyan, de lehetséges a kereskedelem? Amennyiben az A ponthoz képest 10%-kal növeljük az északi régió költségreszesedését, az északi vállalatok értékesítése és jövedelme nő. Kereskedelem nélküli esetben az egyenlő jövedelmezőség csak akkor áll helyre, ha az északi régióban 10%-kal nő, a déliben 10%-kal csökken a verseny (és a vállalatok száma). Amennyiben lehetséges a kereskedelem, az északi verseny nem nő 10%-kal, mert az északi vállalatok kisebb versennyel szembesülnek az exportpiacon, azaz a déli régióban. Az azonos nagyságú értékesítés visszaállításához ezért 10%-nál nagyobb mértékben kell, növekedjen a vállalatok száma. Ez az ún. hazai piaci hatás. Mivel az S_K nagyobb mértékben nő, mint az S_E , a KK' görbe 45° -nál meredekebb.

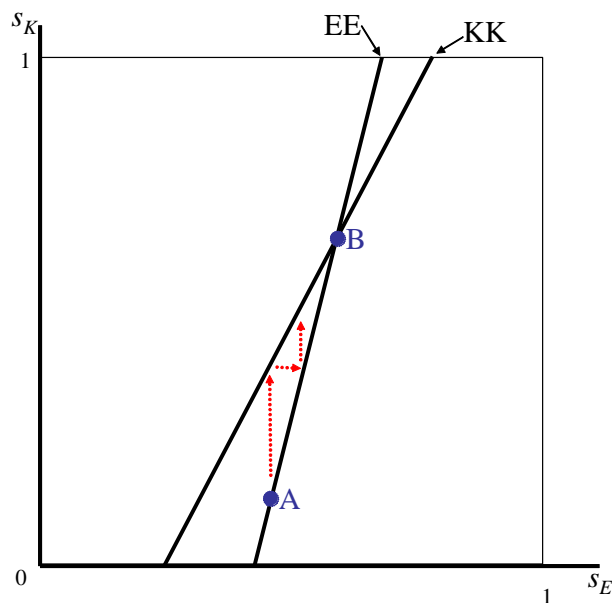
7. ábra: A KK görbe

Mint azt láthattuk, az alacsonyabb kereskedelmi költségek következtében nő a KK görbe meredeksége. Integráció esetén a kereskedelemnek (elvileg) nincs költsége, nincs jelentősége a vállalatok eloszlásának, a vállalatok mindkét régióban ugyanakkora mennyiséget értékesítenek, így a vállalati jövedelmezőség is azonos. Ezt mutatja az $1/2$ -től $1/2$ -ig terjedő függőleges vonal az ábrán.

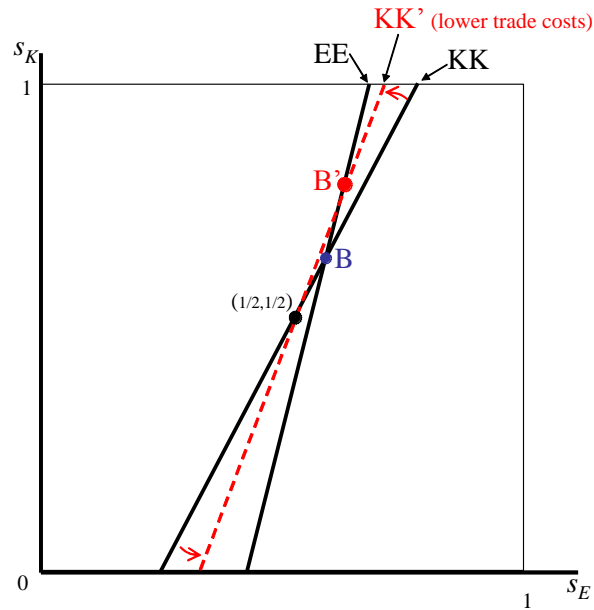
Az EE-KK görbék metszéspontja határozza meg az iparág egyensúlyi (régiók közötti) megoszlását (ld. 8. ábra). Ekkor a két régióban azonos a tőke megtérülése, így a B pont stabil egyensúlyi pont.

8. ábra: Elhelyezkedési egyensúly

A 9. ábra azt mutatja, hogy hogyan befolyásolja az európai integráció az iparági megoszlást. Az integráció csökkenti a kereskedelmi költségeket, így a KK az $1/2, 1/2$ pont körül az origó felé fordul. Az új egyensúlyi pont a B' (több iparág teleül a nagyobb piacra: B helyett B'). Az integráció tehát kedvez az iparági koncentrációnak. Ebben az egyszerű példában – ahol a verseny az egyetlen koncentrációellenes erő – az egyre mélyebb integráció, azaz a kereskedelmi költségek folyamatos csökkenése a mag-periféria eredményhez vezet. Ekkor a teljes iparág a nagy régióban (mag) van, a periférián pedig nincs semmi.

9. ábra: Az integráció földrajzi koncentrációra ösztönöz

Amennyiben szektorális, és nem átfogó csoportosulásról van szó, minden régió egy-egy iparág magjává válhat, miközben más iparágak tekintetében perifériának minősül. Az eredményeket így értelmezve azt kapjuk, hogy az agglomerációs erők épp úgy a nemzetek közötti specializációra ösztönözhetnek, mint a komparatív előny.

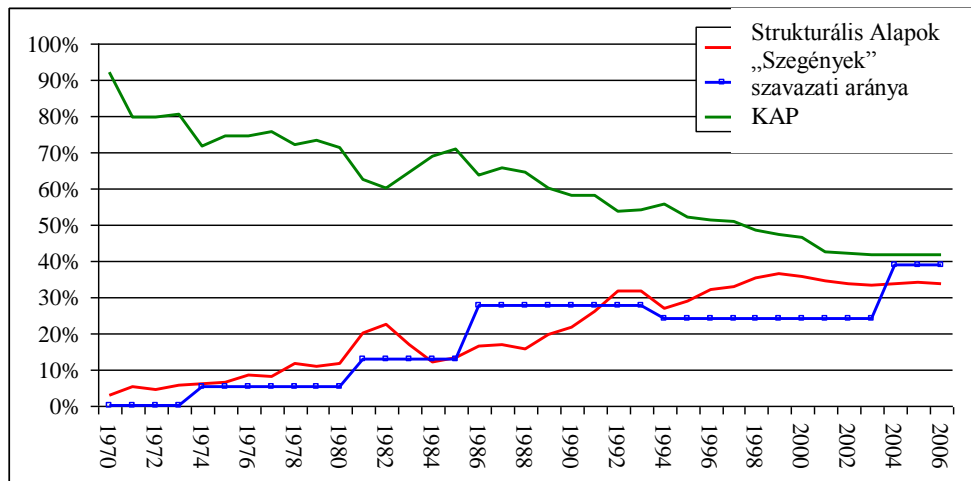
Az igazán nagy problémát a koncentráció átfogó formája jelenti, amikor egész régiók maradnak meghatározó gazdasági tevékenység nélkül. Valójában azonban a szektorális koncentráció is számos problémát felvet. Általános jelenség, hogy a szegényebb régiókba a munkaintenzívebb, a GDP szempontjából kevésbé meghatározó tevékenységek települnek. A regionális jövedelmi különbségek így tovább növekednek, vagy legfeljebb stabilak maradnak. Mivel a Közösségen belül szabad (az új tagállamokat illetően némileg korlátozott) a munkaerő áramlása, a szektorális koncentráció elvileg nem okozhatna munkanélküliségi problémákat. A tapasztalatok azonban azt mutatják, hogy a munkaerő, különösen az alacsonyan képzett munkaerő mobilitási hajlandósága meglehetősen alacsony szintű. Általában nem követik az iparágukat az új régióba, hanem az elszegényedő régióban maradnak. Éppen ezért van kiemelkedően fontos szerepe a strukturális műveleteknek, a regionális politikának, amely az egyre célzottabb intézkedésekkel kísérletet tesz az elmaradott régiók felzárkóztatására.

3. Az Európai Unió regionális politikája

A szegény régiók az integráció kezdetétől a figyelem középpontjában álltak. A fejlesztési kiadások zöme azonban kezdetben nemzeti szinten jelentkezett (elektromos hálózatok, utak, telefonhálózat kiépítése stb.). Ezen az a tény sem változtatott, hogy Írország, majd Görögország csatlakozásával két igen szegény tagállammal bővült a Közösség. Az áttörést Spanyolország és Portugália 1986. évi csatlakozása hozta meg. E két ország csatlakozásával megváltozott a kevésbé fejlettek (szavazati) aránya a Tanácsban, így meglepő, hogy a költségvetési prioritások is megváltoztak. A Közös Agrárpolitika – ami inkább a fejlett országok agrárgazdaságainak igényeit szolgálta – kiadásai fokozatosan csökkentek, s a

költségvetési kiadásokat illetően új prioritásként jelent meg az elmaradott területek fejlesztése. A strukturális kiadásokra ma az EU költségvetés kb. 1/3-a irányul (ld. 10. ábra).

10. ábra: EU költségvetési kiadások, KAP vs. Strukturális Alapok (1965-2006)

Strukturális politika (2000-2006)

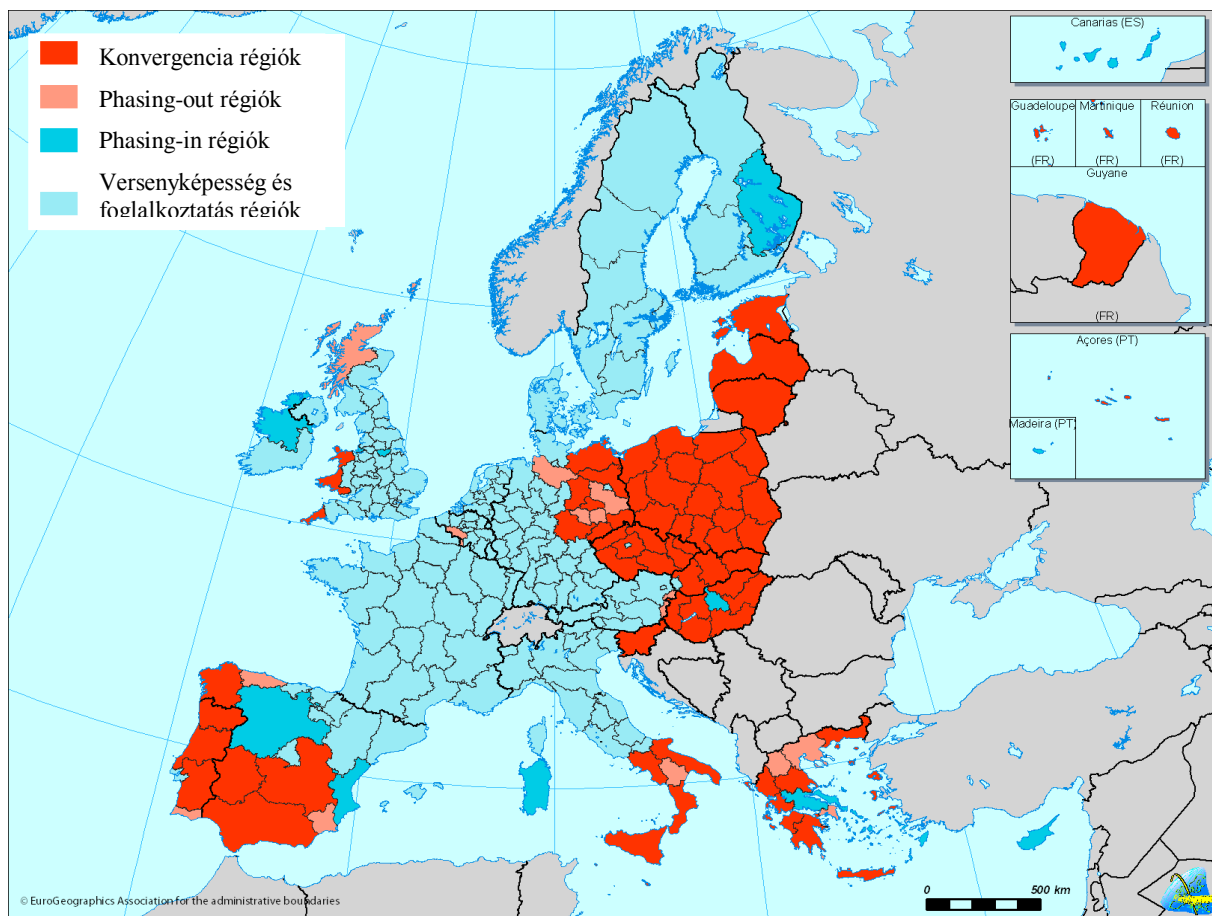
A strukturális politika ismertetését ld. Halmai P. (szerk.) (2002): Az Európai Unió agrárrendszere című kötet 5. fejezetében. Itt csak a könyv megjelenése óta ismertté vált főbb változások, a 2007-2013 között várható kohéziós politika főbb elemeit emeljük ki vázlatos formában.

Kohéziós politika (2007-2013)

Az Európai Tanács 2005. december 17-én fogadta el a 2007-2013 időszak pénzügyi irányelveit. E szerint a *Kohéziós Politikára* ebben az időszakban a kötelezettségvállalás szintje 307,6 milliárd euró, ami a teljes költségvetés 35,7%-a.

A lisszaboni célkitűzésekkel szoros összefüggésben új *kohéziós célkitűzéseket* határoztak meg: *konvergencia, regionális versenyképesség és foglalkoztatás, európai területi együttműködés*. A régiók besorolását a 11. ábra mutatja.

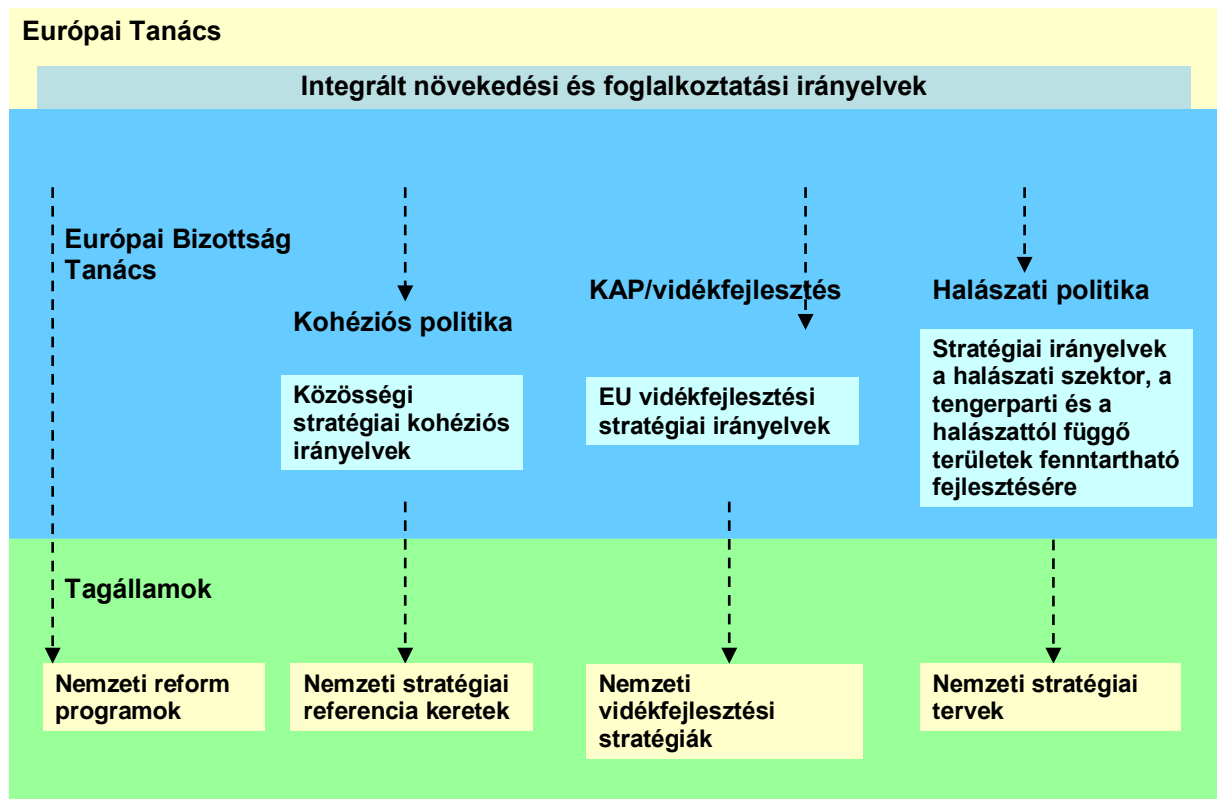
11. ábra: A régiók új kohéziós besorolása

Forrás: European Commission, 2006.

Az újdonságok közül kiemelhető, hogy az új Vidékfejlesztési Alap (EMOGA utódja), valamint a Halászati Pénzügyi Alap kikerül a kohéziós politika hatálya alól; egyszerűsödik a szabályozás, az új általános rendelet a Kohéziós Alapra is vonatkozik; egyszerűbbé válnak a jogosultsági feltételek. Lisszabon, a kohéziós politika és a vidékfejlesztés kapcsolatát a 12. ábra mutatja.

12. ábra: Lisszabon – kohézió - vidékfejlesztés

A célkitűzések, a Strukturális Alapok és az eszközök egymáshoz való viszonyát a 13-14. ábrák mutatják.

13. ábra: Célkitűzések, alapok, eszközök

Célkitűzések	Strukturális Alapok és eszközök		
Konvergencia	ERFA	ESZA	Kohéziós Alap
Regionális versenyk. és foglalkoztatás	ERFA	ESZA	
Európai területi együttműködés	ERFA		
	infrastruktúra, innováció, beruházás stb.	szakképzés, foglalkoztatási támogatás stb.	Környezetvédelmi és közlekedési infrastruktúra, megújuló energia
	Minden tagállam és régió	GNI/fő 90% alatt	

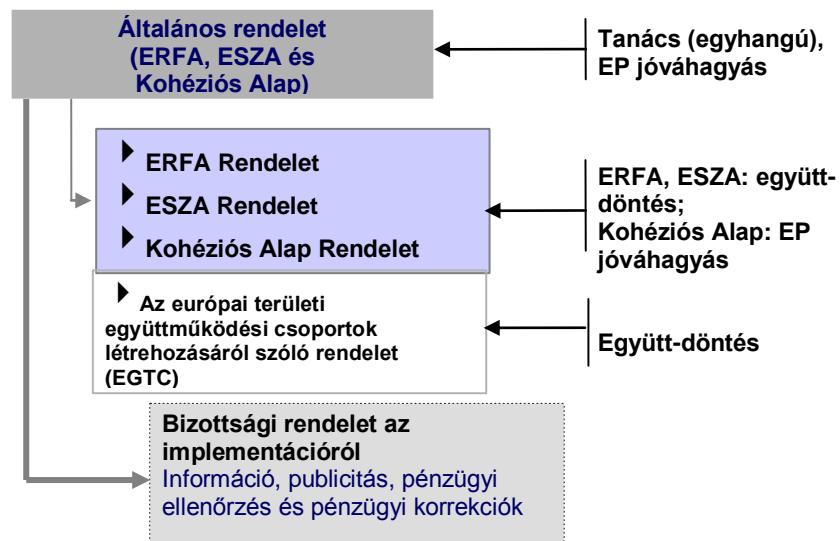
14. ábra: Jogosultság, prioritások, pénzügyi allokáció

Programok és eszközök	Jogosultság	Prioritás	Allokáció
Konvergenca célkitűzés 81.7% (251.33 md eruó)			
Regionális és nemzeti programok ERFA ESZA	Regionális GDP/fő < EU25 átlag 75%-a	•innováció •környezetvédelem/ kockázat-megelőzés; •elérhetőség; •infrastruktúra; •Emberi erőforrás; •Adminisztrációs kapacitás	57.6% 177.29 md EUR
	EU25 átlag 75%-a < Regionális GDP/fő < EU15 átlag 75%-a		4.1% 12.52 md EUR
Kohéziós Alap phasing-out is	Tagállami GNI/fő < EU25 átlag 90%-a	•közlekedés (TENs); •Fenntartható közlekedés; •környezetvédelem; •Megújuló energia	20.0% 61.42 md EUR
Regionális versenyképesség és foglalkoztatás 15.8% (48.79 md EUR)			
Regionális programok (ERFA) és nemzeti programok (ESZA)	Tagállamok javasolnak régiókat (NUTS I vagy II)	•Innováció •Környezetvédelem/ Kockázat-megelőzés •Elérhetőség •Európai Foglalkoztatási Stratégia	15.5% 38.4 md EUR
	"Phasing-in„ 2000-06: 1. célkitűzés, 2007-13: nem tartozik a konvergen- cia célkitűzés alá		3.4% 10.38 md EUR
Európai területi együttműködés 2.44% (7.5 md EUR)			
Határon átnyúló és transznacionális programok és hálózatok (ERFA)	Határmenti régiók és a transznacionális együttműködés nagyobb régiói	•Innováció; •Környezetvédelem/ Kockázat-megelőzés •elérhetőség •Kultúra, oktatás	ebből 77.6% határon 18.5% transznc. 3.9% interreg. + ENPI

A lisszaboni elveken alapuló új kohéziós politikától a növekedés és a foglalkoztatás növekedését várják. Előzetes kalkulációk (European Commission, 2006) szerint az intézkedések hatásaként 2013-ig 10% körüli növekedés várható a legtöbb új tagállamban. A termelékenység növekedése 2,3% (Szlovákia, Magyarország) és 7% (Bulgária, Románia) között várható. A szimulációk szerint összességében 2,5 millió új munkahely várható, ami a foglalkoztatási szint 4-8%-os emelését teszi lehetővé.

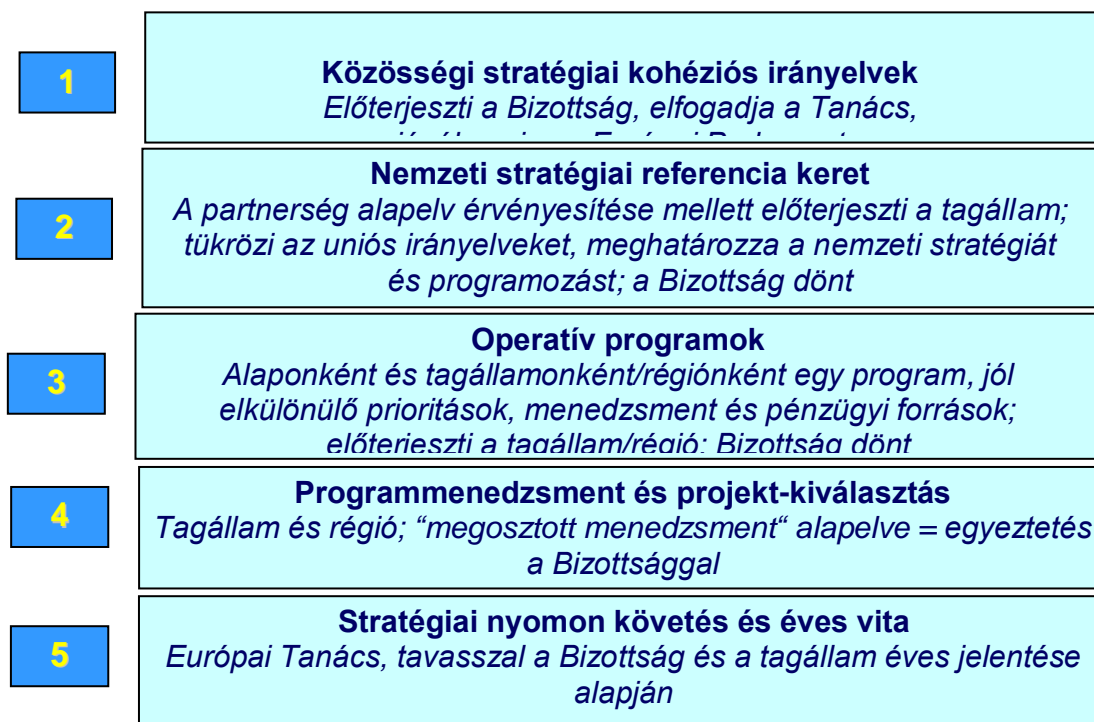
Az új szabályozási kereteket a 15. ábra mutatja.

15. ábra: Szabályozási keretek

A programozás folyamatát a 16. ábra foglalja össze.

16. ábra: Programozás

Felhasznált irodalom

European Commission (2006): Guidelines on Cohesion.

http://europa.eu.int/comm/regional_policy/index_en.htm

European Commission (2003): Communication from the Commission: Second Report on Economic and Social Cohesion, COM (2003)34 final.

<http://europa.eu.int/scadplus/leg/en/lvb/g24004.htm>

Halmai, P. (szerk.) (2002): Az Európai Unió agrárrendszere. Mezőgazda Kiadó, Budapest

http://europa.eu.int/comm/regional_policy/index_en.htm
www.nfh.hu